

ez-ZİYÂDÂT

elden geçirilerek fıkıh konularına göre yeniden düzenlenmiş bir versiyonudur. Çünkü orijinal metin fıkıh eserlerinin tertibi-ne uymayan, konuların gelişigüzel sıralandığı düzensiz bir derlemedir. Kâdîhan'ın şerhinin bir özeti olduğu söylenen (Zevzenî, vr. 54^b; Leknevî, s. 80; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 400), fakat Kâdîhan şerhinden metnin tahrirci şeklinde ortaya çıktığı için *el-Müntehab* adıyla meşhur olan Kadı Ebü'r-Rebî Sadreddin Süleyman b. Ebü'l-İz Vüheyb el-Ezraî'nin *ez-Ziyâdât*'ı, bir nüshasının kenarındaki notta belirtildiğine göre (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1385, vr. 405^a) Memlûk Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'in emriyle *ez-Ziyâdât*'ın orijinal metnini inşâ etmeyi hedefleyen bir çalışmanın ürünüdür ve bugün mevcut tek *ez-Ziyâdât* metnidir (nüshaları için bk. *ez-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1385, vr. 338^b-405^a; Lâleli, nr. 946; *Şerhu'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1555, 1556, 1666; *Muhtaşaru Şerhi'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 679, vr. 1^a-116^b; *Müntehabü Şerhi'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 238, vr. 1-53; Yenicami, nr. 395, vr. 1-99).

Bununla birlikte Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin tek nüshası zamanımıza ulaşan *ez-Ziyâdât* şerhi sayesinde metnin orijinal tertibi de bilinmektedir. Zira bu şerhin dibâcesinde, bir Hanefî âliminin *ez-Ziyâdât*'ın orijinal halini değiştirerek fıkıh sistematiğine göre belirli bir düzene koyduğunu belirten Pezdevî kendisinin, şerhinde *ez-Ziyâdât*'ın orijinal tertibini koruduğunu belirtir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1665, vr. 195^b). Gerçekten de Pezdevî'nin şerhiyle *ez-Ziyâdât* üzerine yapılan diğer çalışmalar karşılaştırıldığında Pezdevî'nin metninin "kitab" şeklinde herhangi bir ana başlık taşımadığı, "bab" başlıkları altında birçok konuya yer verildiği ve bu babların tertibinde herhangi bir konu sıralaması yapılmadığı (meselâ bey' veya ibadetlerle ilgili bir konu başta, ortada, sonda yer alabilmektedir), daha mürettep diğer çalışmalarda ise orijinal alt bölümlerin (bab) ana bölümler (kitab) altında bir araya getirildiği görülür. *ez-Ziyâdât*'ı sonradan düzenleyen kişinin koyduğu ana bölümler şunlardır: Salât, zekât, yeminler, nikâh, talâk, itâk, büyü', şüf'a, rehin, hibe, vekâlet, şahitlik, dava, ikrar, gasp, cinayet, vasiyet, kefalet, mezun, mükâtebe, siyer, avlanma.

ez-Ziyâdât'ın Pezdevî'den sonra Ahmed b. Muhammed el-Attâbî (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1709, 1710; Cârullah Efen-

di, nr. 677; Molla Çelebi, nr. 47, 48) ve Kâdîhan (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 974; Fâtih, nr. 1706, 1708) tarafından yazılan şerhlerinin pek çok nüshası kütüphanelerde mevcuttur. Kâdîhan'ın şerhi Abdullah Sevim tarafından doktora tezi olarak neşre hazırlanmıştır (*Kâdîhan'ın Şerhu'z-Ziyâdât Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, 2002, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Sadreddin el-Ezraî'nin inşâ ettiği *ez-Ziyâdât* metni üzerine Muhammed b. Mahmûd *ez-Zevzenî Melâkû'l-ifâdât fi şerhi'z-Ziyâdât* adıyla bir şerh yazmıştır (bk. bibl., vr. 54^a-216^b; *ez-Ziyâdât* ve üzerine yapılan çalışmaların yazma nüshaları için ayrıca bk. Sezgin, I, 422-423). Geleneğe bilinmekle birlikte Serahsî'nin şerhi günümüze ulaşmamış görünmekte, fakat Serahsî *el-Mebsû't*'unda pek çok yerde imlâ yoluyla telif ettiği *Şerhu'z-Ziyâdât* adlı eserine atıfta bulunmaktadır (meselâ bk. *el-Mebsû't*, I, 252; II, 42). Şeybânî'nin *ez-Ziyâdât*'a yaptığı ekleri topladığı *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* adlı bir başka küçük eseri daha vardır. Bu risâle genellikle *ez-Ziyâdât* ile birlikte şerhedilmiş ve hemen onun şerhlerinin arkasına eklenmiştir. Günümüze *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*'ın Şemsüleimme es-Serahsî, Attâbî ve Pezdevî'ye ait olduğu sanılan üç şerhi ulaşmıştır. Bunlardan Serahsî ve Attâbî'ye ait şerhler basılmış, Pezdevî'ye nisbet edilen şerh yazma halindedir (bk. bibl.). *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* şerhlerinden anlaşıldığı kadarıyla metin yedi (Pezdevî'ye nisbet edilen şerh sekiz) babdan oluşan bazı ilâve meseleleri ele almak üzere yazılmış ve Kâtib Çelebi'nin de belirttiği gibi eser tamamlanamamıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 963).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kitâbü Şerhi'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1665, vr. 1^b-195^a; a.mlf., *Şerhu Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1665, vr. 195^a-208^b; Serahsî, *el-Mebsû't*, I, 252; II, 42; a.mlf., *en-Nüket: Şerhu Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* (Ahmed b. Muhammed el-Attâbî, *Şerhu Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* ile birlikte, nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1406/1986; Muhammed b. İbrâhim el-Hasîrî, *el-Hâvî fi'l-fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 402, vr. 1^b-2^b; Ahmed b. Muhammed el-Attâbî, *Şerhu'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 185, vr. 1^b-166^b; a.mlf., *Şerhu Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* (Serahsî, *en-Nüket* ile birlikte, nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1406/1986; Süleyman b. Vüheyb el-Ezraî, *Muhtaşaru Şerhi'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 238, vr. 1^b-52^b; Ebü'l-Mefâhir Muhammed b. Mahmûd es-Sedîdî *ez-Zevzenî, Melâkû'l-ifâdât fi şerhi'z-Ziyâdât*, Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 238, vr. 53^a-216^b; *Keşfü'z-zunûn*, II, 962-964; İbn Âbidîn, *Şerhu 'Ukûdî resmî'l-müftî (Mecmû'atü resâ'ili İbn 'Âbidîn* içinde), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru

ihyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 9-52; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 80; Sezgin, *GAS*, I, 422-423; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 400; II, 140; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u'ş-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbî 1425/2004, II, 1013-1015; M. Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında 10.-13. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 2010, s. 43-44.

MURTEZA BEDİR

ZİYÂDE

(bk. ZEVÂİD).

ZİYÂDETULLAH I

(زِيَادَةُ اللَّهِ)

Ebü Muhammed Ziyâdetullah
b. İbrâhîm
b. el-Ağleb b. Sâlim et-Temîmî
(ö. 223/838)

Ağlebî emîri
(817-838).

172'de (788-89) doğdu. Kardeşi Ebü'l-Abbas Abdullah'ın 6 Zilhicce 201'de (25 Haziran 817) ölümünün ardından Ağlebî emîri oldu. Ziyâdetullah'ın ilk altı yılı huzur ve sükûn içinde geçti. Daha sonra bazı isyanlar başladı. 207 (822-23) yılında İbnü's-Sikilliyeye (Ziyâd b. Sehl) ayaklanıp etrafına topladığı kuvvetlerle Bâce şehrini kuşattı. Ziyâdetullah, İbnü's-Sikilliyeye üzerine bir ordu göndererek onu Bâce'den uzaklaştırdı. İbnü's-Sikilliyeye ve çok sayıda taraftarı öldürüldü. 208'de de (823-24) Ziyâdetullah'ın Kasreyn valisi Amr b. Muâviye el-Kaysî ayaklandı. Ziyâdetullah isyanı bastırmak için Kasreyn'i bir süre kuşattı. Amr b. Muâviye'ye ve iki oğlu Hubâb ve Sem'an'a eman verilerek kaleden çıkmaları sağlandı. Ziyâdetullah önce onları hapsetti, ardından da eman vermiş olmasına rağmen öldürttü. Aynı yıl Mansûr b. Nusayr et-Tunbüzi'nin Tunus'ta isyana hazırladığı haberi gelince Ziyâdetullah, Muhammed b. Hamza kumandasında 300 kişilik bir süvari birliğini sevketti. Muhammed, Tunus'a vardığında Tunus kadısının başkanlığında kırk kişilik bir heyeti Mansûr'u itaate davet etmek için gönderdi. Mansûr emîre itaatten ayrılmadığını, heyetle beraber Muhammed b. Hamza'nın yanına ve ardından onun maiyetindekilerle birlikte emîrin huzuruna gidebileceğini söyledi. Ancak daha sonra Muhammed b. Hamza ve beraberindekileri üzerlerine bir baskın düzenleyip her taraftan kuşattı. Yapılan çarpışmada Muhammed b. Hamza mağlûp oldu; yanındakilerin pek çoğu

katledildi. Mansûr, Ziyâdetullah'ın akrabalarından olan Tunus Valisi İsmâil b. Süfyân b. Sâlim b. İkal ve oğlu Muhammed'i de yanına getirtip öldürttü ve şehri ele geçirdi.

Ziyâdetullah bu olayı haber alınca Gulbûn adıyla tanınan amcasının oğlu ve veziri Ağleb b. Abdullah b. Ağleb'i büyük bir ordunun başında Mansûr'un elinden Tunus'u alması için gönderdi ve onlara yenilmeleri ya da Mansûr'u ellerinden kaçırmaları halinde kendilerini öldürmekle tehdit etti. Tunus'a ulaşan Gulbûn ile Mansûr'un kuvvetleri 20 Rebûlevvel 209'da (21 Temmuz 824) karşılaştılar. Ancak Gulbûn'un kuvvetleri mağlûp oldu. Ziyâdetullah'ın yanına dönmeleri halinde öldürülmekten korkan askerler Gulbûn'dan uzaklaşıp Bâce, Satföre, Meser, Ürbüs'te (Laribus) ve diğer bazı şehirlerde hâkimiyeti ele geçirdiler. Ziyâdetullah'tan ayrılmış Mansûr'un etrafında toplandılar. Bu yüzden İfrîkiye'de büyük karışıklıklar meydana geldi. Mansûr b. Nusayr, daha sonra gittikçe artan kuvvetleriyle Kayrevan'ı kuşattı ve bu sırada Kayrevan halkı onun tarafına geçti. Ziyâdetullah, bölgedeki taraftarlarını bir araya toplayarak büyük bir kuvvetle 15 Cemâziyelâhir 209 (13 Ekim 824) tarihinde Mansûr'un üzerine yürüdü. Mansûr ve taraftarları yenildiler. Ziyâdetullah, Kayrevan halkından intikam almak istediye de din âlimlerinin girişimleriyle bundan vazgeçti ve şehrin surunu tahrip etmekle yetindi.

Mansûr'un mağlûbiyeti üzerine Âmir b. Nâfi' ve Abdüsselâm b. Müferric gibi kumandanları hâkim oldukları yerlere gittiler. Ziyâdetullah, Muhammed b. Abdullah b. Ağleb komutasındaki bir orduyu Âmir b. Nâfi'in kuvvetlerinin bulunduğu Sebîbe şehrine yolladı. Taraflar arasında 20 Muharrem 210'da (13 Mayıs 825) meydana gelen savaşta Muhammed b. Abdullah yenilerek Kayrevan'a döndü. Bunun üzerine Mansûr, Kayrevan'ı tekrar kuşattı ve ele geçirdi. Otoritesi sarsılan ve gücü zayıflayan Ziyâdetullah zor durumda kaldı ve bu yenilgi bütün İfrîkiye bölgesinden sadece Kâbis, Sâhil, Nefzâve ile Trablus'u elinde bulunduran Ziyâdetullah'a çok ağır geldi. Diğer taraftan gittikçe güçlenen Mansûr kendi adına para bastırdı. İsyancılar Ziyâdetullah'a haber gönderip İfrîkiye'yi terketmesini istediler. Ziyâdetullah buna da çok üzüldü ve Süfyân b. Sevâde'yi Nefzâve'ye gönderdi. Burada Berberîler'in desteğini alan Süfyân, Âmir b. Nâfi' ile çarpıştı. Mağlûp olarak çok sayıda kayıp veren Âmir b. Nâfi', Kastilye'ye (Kastilya) döndü ve burayı zaptetti.

Ağlebîler Devleti'ni tehdit eden bu ayaklanmalar ancak 211 (826-27) yılında sona erdi. Bunda Mansûr ile kumandanlarından Âmir b. Nâfi' arasındaki mücadele etkili olmuştur. Nitekim Mansûr'u doğuya kaçmaya mecbur eden Âmir onu yakalayıp hapsedti ve ardından öldürerek topraklarını ele geçirdi. Mansûr taraftarları ile Âmir b. Nâfi' arasındaki mücadele Âmir'in 213'te (828) ölümüne kadar devam etti. Ziyâdetullah, Âmir'in ölümünü öğrendiğinde, "Bugün savaş sona ermiştir" diyerek sevincini bildirdi. Ziyâdetullah, iç isyanları bastırdıktan sonra büyük bir donanma ile Bizans hâkimiyetindeki Sicilya'nın fethine girişti. Daha önce Ağlebîler ile Sicilya yönetimi arasında imzalanan barış antlaşması, 826'da Sicilya Valisi Konstantin Souda'ya isyan eden adadaki Bizans deniz kuvvetlerinin kumandanı Euphemios'un I. Ziyâdetullah'tan yardım istemesi üzerine bozuldu. Dönemin meşhur âlimi Kayrevan Kadısı Ebû Abdullah Esed b. Furât komutasında gönderilen yetmişten fazla gemiye sahip İslâm donanması Euphemios'un donanmasıyla birleşerek 212'de (827) Mâzere'yi (Mazara del Vallo) fethetti. Esed b. Furât, Ebû Zekî el-Kinânî'yi Mâzere'de bırakıp Siracusa (Saraküse) üzerine yürüdü. Şehir uzun süre kuşatıldıysa da alınamadı. Esed b. Furât 213'te (828) ölünce müslümanlar kuşatmayı kaldırdılar. Yerine geçen Muhammed b. Ebû'l-Cevârî, Euphemios ile birlikte Mineo dahil bazı kaleleri ele geçirdi ve adanın içlerine doğru ilerleyip Kasrıyâne'yi (Castrogiovanni) kuşattı. Bu sırada Muhammed'in ölümü ve Euphemios'un Kasrıyâne halkı tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine müslümanlar Mineo'ya geri dönmek zorunda kaldı.

215 (830) yılı başlarında durum müslümanların lehine gelişti. Ziyâdetullah'ın yardımı gönderdiği donanma, Endülüs'ten yardım için gelen kuvvetlerin başında bulunan Asbağ b. Vekîl el-Hewânî'nin emrinde toplandı. Her iki donanma toplam 300 gemiden oluşuyordu. Asker sayısı da 20-30.000 civarında idi. Önce Mineo'daki müslümanlara yardıma gidildi, ardından bugünkü Caltanissetta şehri muhasara edildi. Bu sırada çıkan salgın bir hastalıktan Asbağ ve birçok müslüman askerin ölümü üzerine kuşatma kaldırıldı ve Endülüs kuvvetleri ülkelerine geri döndü. İfrîkiye kuvvetleri Cemâziyelâhir 215'te (Ağustos 830) Palermo'yu kuşattı ve Bizans valisi 12 Eylül 831 tarihinde şehri müslümanlara teslim etti. Ziyâdetullah, Palermo'nun fethinden beş ay sonra Sicilya emirliğine yeğeni Ebû

Fihr Muhammed b. Abdullah'ı getirdi. Ebû Fihr 220 (835) yılına kadar birçok sefer düzenledi. Muhammed b. Sâlim emrindeki bir orduyu da Taormina'ya gönderdi. Fakat bu sırada Ebû Fihr'e karşı bir isyan başladı ve onu öldüren âsiler Bizans'a sığındılar. Ebû Fihr'den sonra yerine önce Fazl b. Ya'kûb, daha sonra da Ebû Fihr'in kardeşi Ebû'l-Ağleb İbrâhim b. Abdullah geçti. Müslümanlar, Etna yanardağı etrafında ve diğer yerlerde bulunan kaleleri zaptetmeye çalışıyorlardı. Ancak Ziyâdetullah 14 Receb 223 (11 Haziran 838) tarihinde vefat etti ve yerine kardeşi Ağleb b. İbrâhim geçti. Ziyâdetullah'ın Ağlebî hânedanının en güçlü simalarından biri, aynı zamanda zalim ve acımasız bir kişi olduğu nakledilir. Kayrevan'da bîmâristan yaptırmış, Sîdî Ukbe Camii'ni yeniden inşa ettirmiş, Süse Ribâtı'nı tamamlamıştır. Diğer taraftan onun öneminden itibaren Abbâsîler'e paralel olarak Mu'tezile resmi mezhep haline gelmiş ve bölgede etkisini bir süre devam ettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 334-337; Ya'kûbî, *Târîh* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1413/1993, II, 358; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Abdullah Köşe), İstanbul 1986, VI, 284-294; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 121-139; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 197-200; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-âsi'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 284-306; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 709-710, 957-976; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 195, 211-212; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 24, 29-32; Muhammed et-Talbi, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye* (trc. Münîc es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 180 vd.; G. Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I, 150; Fikret İşıltan, "Sicilya", a.e., X, 591-593; Muhammed Nûrî, "Benî Ağleb", *DMBİ*, XII, 631-633; Emine Baytâr, "el-Eğâlîbe", *el-Meüsû'atü'l-Arabiyye*, Dımaşk 2000, II, 815.

ALİ ÖNGÜL

ZİYÂDETULLAH III

(زِيَادَةُ اللَّهِ)

Ebû Mudar Ziyâdetullah b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Ağlebî et-Temîmî (ö. 304/916)

Son Ağlebî emiri
(903-909).

Tunus'ta doğdu. Babası tarafından Sicilya valiliğine tayin edildiyse de eğlence ve içkiye düşkünlüğü yüzünden azledilip hapse atıldı. Kendisinin tertibiyle babası Sicilyalı üç görevli tarafından 28 Şaban 290'da (27 Temmuz 903) öldürülünce hapisten çıktı, İfrîkiye'ye gidip emirliğin başına geçti ve babasını öldürenleri öldürtüp cesetlerini astırdı. Tubne'de bulunan